

Сергій Куницький

ПОРТРЕТ ЙОСИФА ПЕРЛЯ У ЗБІРЦІ ХУДОЖНІХ ПОЛОТЕН ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

У статті йдеться про уродженця міста Тернопіль, відомого єврейсько-го громадського діяча, письменника, педагога, просвітителя і теолога Йосифа Перля та його живописний портрет, який зберігається у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Ключові слова: гаскала, Йосиф Перль, портрет, фонди Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

Тернопільський обласний краєзнавчий музей є одним із найдавніших закладів науки і культури нашої держави. За свою столітню історію працівниками музею зібрано багато цінних і рідкісних експонатів. Гордістю музею є добірка художніх полотен та скульптури, зокрема, колекція портретів історичних постатей, які представлені роботами майстрів пензля XVIII – початку XX ст.

Серед портретної галереї фондової збірки музею є єдиний живописний портрет видатного галицького єврея – міщанина XIX ст. Йосифа Перля (шифрокод «ТКМЖ – 366», полотно, олія, 83 x 70,5 см.), датований 1822 р. Робота передана в музей у 1948 р., зберігається без рамки. Автор невідомий. Зображення поясне: тулуб ледь повернутий праворуч; обличчя продовгувате, ніс прямий з невеликою горбинкою, добре виголене обличчя, відкрите високе чоло, погляд зосереджено на глядача. На голові – головний убір чорного кольору у вигляді маленької круглої шапки (кіпа, ярмулка), з-під якої по боках спадає каштанове хвилясте довге волосся. Вбраний у темний одяг, з-під якого виглядає стоячий комірець білої сорочки, поверх нього – червона стрічка, на якій закріплена золота медаль. На ній відтворено профільне погрудне зображення російського імператора Олександра I, яке повернуте праворуч. По колу напис: «АЛЕКСАНДРЪ ПЕРВОЙ Б.М. ИМПЕРАТОРЪ ВСЕРОС...». Під портретом дата – ...81... (частина літер і цифр частково пошкоджені). Ймовірно, що це медаль «ЗА УСЕРДІЕ», яка була заснована у 1801 р. На грудях з лівого боку на червоному банті у вигляді горизонтальної вісімки закріплена австрійська медаль, на якій по-

дається погрудне зображення, повернуте вправо. По колу напис латиною (сильно пошкоджений), але вдається прочитати декілька слів: «FRANC... AVST...». Ліва рука зігнута в лікті та спирається на пласку підставку, пальці ледь підігнуті. На задньому плані зображена колона, верхня частина якої прикрита коричневою тканиною, зібраною у складки.

На звороті полотна в овальному обрамленні напис німецькою мовою: «Joseph Perl. Stifter und Director der Tarnopoler Israelitischer Hauptschule und Mitglled des Vereins für Cultur und Wissenschaft der Juden in Berlin. Von einigen Mitglredern der Tarnopoler Israelitischen Cemeinde der von Ihmgeftifteten Lehranstalt gewidmet in Jahrs 5583»¹. Під текстом дві стилізовані перехрещені рослинні гілочки. За межами овального обрамлення внизу – «pinzelt (*ніднуч*) 1882». За межами овального обрамлення внизу – «Намальовано (*ніднуч*) 1822»).

Так склалося історично, що в національному складі населення міст Галичини вагоме місце посідали євреї. Доля багатьох видатних представників єврейського народу так чи інакше була пов'язана з Тернопільщиною. Серед них і уродженець міста Тарнополь (автор подає назву міста відповідно до офіційної назви у зазначений хронологічний період), відомий єврейський громадський діяч, письменник, педагог, просвітитель і теолог Йосиф (Йосеф) Перль. Він народився у 1773 р. в сім'ї багатого купця, отримав традиційне єврейське виховання та здобув освіту. Як комерсант, здійснював за дорученням батька численні подорожі по Європі, саме під час цих ділових мандрівок вивчав німецьку, французьку та латину, опановував твори французьких і німецьких мислителів, ознайомлювався з ідеями вчення єврейсько-німецького філософа Мойсея (Мозеса) Мендельсона – Гаскалою [4, с. 73; 6, с. 89; 8, стб. 442]. Основна мета цього ліберального просвітницького руху полягала в інтеграції євреїв у європейське суспільство через здобуття світської європейської освіти, у досягненні євреями громадянського рівноправного становища з населенням, підвищенні про-

¹Переклад: «Йосиф Перль. Засновник і директор Тарнопольсько-єврейської Вищої школи і член товариства культури і науки євреїв у Берліні. Від одного із членів тарнопольського єврейського об'єднання на честь тісних наукових зв'язків присвячується. Рік 5583».

дуктивності праці. Завдяки діяльності Й. Перля Тарнополь на початку XIX ст. став центром гаскалі в Галичині [2, с. 48; 6, с. 61, 62; 7, с. 65].

Йосиф Перль також був дуже талановитим літератором, публікував свої твори під літературним псевдонімом Якоб Обада бен Петахя. Як противник хасидизму, свою літературну діяльність переважно присвятив боротьбі проти цього руху, який він вважав головною перепоною на шляху просвітництва і модернізації єврейства. У його творах релігійно-етичної тематики знайшли відображення ідеї гаскалі, піддавалися дошкульній критиці деякі одіозні риси тогочасного хасидизму. Невелика кількість його творів була надрукована, а більшість розповсюджувалася в рукописних копіях. Його твори, які зберігались у заснованій ним школі, були втрачені під час Другої світової війни [6, с. 89; 8, стб. 443; 10, с. 301, 302].

У 1810–1815 рр. східна частина Галичини, за умовами Шенбрунського перемир'я, перебувала у складі Російської імперії і отримала назву «Тарнопольський край». Обов'язки губернатора краю виконував цивільний представник російського уряду Ігнатій Тельс. Керуючи краєм, він був толерантним до євреїв. За його правління у 1812 р. Й. Перль заснував першу єврейську друкарню. В ній публікували релігійну літературу, а також календарі-альманахи на 1813, 1814, 1815 рр., укладені Й. Перлем. У них він пропагував ідеї гаскалі, вміщував астрономічні відомості, переліки свят усіх віровизнань [3, с. 50; 4, с. 73; 6, с. 33; 9, с. 81, 82; 10, с. 301].

Також упродовж 1810–1812 рр. Йосиф Перль збудував нову синагогу (темпль – молитвний будинок), яка в публікаціях про історію міста відома як Нова синагога. У 1813 р. він відкрив першу в Тарнополі зразкову приватну напівсвітську єврейську школу під назвою «Perlsche Schule», в якій, поряд з єврейськими предметами, викладали і загальноосвітні. Тут зберігалися старовинні священні книги євреїв – Тори, функціонувала багата бібліотека, в якій були й єврейські джерела [1, стб. 761; 2, с. 48; 3, с. 50; 4, с. 74, 75; 5, с. 74; 6, с. 19, 32, 33, 62, 89; 8, стб. 443; 9, с. 82; 10, с. 301]. У 1820 р. цей навчальний заклад отримав статус школи публічної і був поійменований Головна Німецько-Ізраїльська Школа у Тарнополі (нім. Deutsch-Israelische Hauptschule). Й. Перль став її пожиттєвим директором. Тарнопольська школа Й. Перля впродовж тривалого часу була

провідною світською єврейською школою в Галичині, свідоцтво про закінчення цієї школи давало змогу випускникові продовжувати навчання у гімназії. Йосиф Перль – автор граматики єврейської мови для учнів своєї школи, завзятий бібліофіл [4, с. 73; 6, с. 32, 62].

У 1822 р. його було обрано почесним членом Берлінського товариства єврейської культури, а в 1833 р. Й. Перль очолив єврейську спільноту в Тарнополі. За особливі заслуги в справі освіти він був нагороджений почесними золотими медалями російським та австрійським урядами. Й. Перль заснував у Тарнополі єврейське культурно-освітнє товариство. Перед смертю він зробив пожертви на єврейський шпиталь (400 австрійських флоринів) і заклав фундацію (6000 австрійських флоринів) на навчання євреїв [3, с. 50; 6, с. 33; 10, с. 302].

Підсумовуючи, зауважимо, що портрет є одним із найбільш цінних історичних зображень, адже, на відміну від інших видів джерел, він містить інформацію, закодовану у певних зорових образах. Вивчення портрету може стати джерелом найрізноманітніших знань, як про саму людину, так і її час, соціальний стан, рід занять, про одяг і моду епохи. Також репродукції портрету можна використовувати як ілюстрації в наукових публікаціях.

Портрет Й. Перля – єдине живописне зображення галицького єврея-міщанина, що міститься у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею. Він і спонукав автора до наукових пошуків, які віддзеркалили ще одну сторінку в історії нашого краю.

Список використаних джерел

1. Балабань М. Тарнополь /М. Балабань //Еврейская энциклопедия. Сводъ знаний о еврействѣ и его культурѣ въ прошломъ и настоящемъ. Подъ общей редакціей д-ра Л. Каценельсона. Томъ четырнадцатый. Сараево–Трани. (Съ иллюстраціями и картами). Изданіе Общества для Научныхъ Еврейскихъ Изданій и Издательства Брокгаузъ – Ефронъ. – С.-Петербургъ, [б. д.]. – Стб. 760, 761.
2. Бергер Е. Під небом Тернопільським /Е. Бергер //Тернопіль, 1993. – № 1. – С. 46 – 51.
3. Бергер Е. Перль Йосеф /Е. Бергер, Л. Бойцун, І. Дуда, Л. Строцьк //Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2008. – Т. 3. П – Я. – С. 50.

4. Бойцун Л. Тернопіль у плінні літ. Історико-краєзнавчі замальовки / Л. Бойцун. – Тернопіль: Джура, 2003. – 392 с.

5. Петровський О. Тернопіль (Tarnopol: історія міста) /О. Петровський, О. Гаврилюк, В. Окаринський, І. Крочак. – Тернопіль: Астон, 2010. – 216 с.; іл.

6. Півторак С. Р. Євреї на Тернопільщині /С. Р. Півторак, В. Б. Уніят, Б. В. Хаварівський. – Тернопіль: Терно-граф, 2010. – 120 с.; іл.

7. Хонигсман Я. Евреи Украины. (Краткий очерк истории) /Я. Хонигсман, А. Найман. – К., 1992. – Ч. 1. – 158 с.

8. С. Ц. Перль, Иосифъ // Еврейская энциклопедія. Сводъ знаній о еврействѣ и его культурѣ въ прошломъ и настоящемъ. Подъ общей редакціей д-ра А. Гаркави и д-ра Л. Каценельсона. Томъ двѣнадцатый. Обычай–Проказа. (Съ иллюстраціями и картами). Изданіе Общества для Научныхъ Еврейскихъ Изданій и Издательства Брокгауза – Ефронъ. – С.-Петербургъ, [б. д.]. – Стб. 442, 443.

9. Кравченко О. «Тернопільський край» /О. Кравченко //Шляхами Золотого Поділля: Регіональний Збірник Тернопільщини. – Філадельфія, ПА., 1970. – Т. 2. – С. 80 – 85.

10. Borzymińska Z., Żebrowski R. Perl Józef (Josef) /Z. Borzymińska, R. Żebrowski //Polski słownik judaistyczny. Tom 2. – Warszawa, 2003. – S. 301–302.

Serhiy Kunytskyy

THE PORTRAIT OF YOSYF PERL IN THE COLLECTION OF THE ART PAINTINGS OF TERNOPIL REGIONAL HISTORY MUSEUM

This article is about the famous Jewish public leader, writer, educator and theologian Yosyf Perl, who was born in Ternopil and his pictorial portrait, which is kept in The Ternopil Regional History Museum's stock.

Key words: haskala, Yosyf Perl, portrait, The Ternopil Regional History Museum's stock.